

İLHAMƏ KƏRİMOVA

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ QARIŞQA ASLANLARI
(NEUROPTERA: MYRMELEONTIDAE): PALPARINI, GYMNOCNEMINI,
NEUROLEONTINI, MACRONEMURINI VƏ CREOLEONTINI TRİBALARI

Məqalədə 2016-2019-cu illərdə Naxçıvan MR ərazisindən toplanmış qarışqa aslanlarının 9 nümayəndəsi (7 növ və 2 yarımnöv) barədə faunistik məlumatlar verilir. Bu növlərdən *Palpares turcicus* Koçak, 1976, *Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845), *Macronemurus linearis* (Klug, 1834) yalnız muxtar respublikanın ərazisində qeydə alınmışdır. Növlərin zoocoğrafi analizi muxtar respublika ərazisində geniş yayılmış Şərqi Aralq dənizi (*Palpares libelluloides* (Linnaeus, 1764) və *Creoleon plumbeus* (Olivier, 1811)), Kür-Araz Anadolu (*Palpares turcicus* Koçak, 1976), Kür-Araz-Levant (*Macronemurus linearis* (Klug, 1834)), Qədim Aralq dənizi (*Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845)), Nemoral-cöl Orta Avropa – Evksin-Qara dəniz sahilli (*Macronemurus bilineatus* Brauer, 1868), Cənubi Palearktika (*Neuroleon (Ganusia) tenellus* (Klug, 1834)) mənşəli növlərin, Evksin-Turan mənşəli yarımnövün (*Neuroleon nemeausiensis* piryulini Krivokhatsky, 2011) və Aralq dənizi növlərinin Avropa-Qafqaz mənşəli yarımnövünün (*Neuroleon microstenus microstenus* (McLachlan, 1898)) olduğunu aşkar etməyə imkan vermişdir.

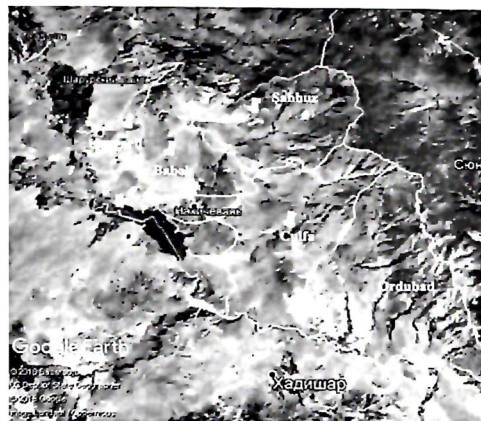
Açar sözlər: Naxçıvan, torqanadlılar, triba, qarışqa aslanları, fauna.

Giriş. Torqanadlılar faunası Naxçıvan MR-də daxil olmaqla Azərbaycan ərazisində kifayət qədər zəngin olsa da, ətraflı tədqiq edilməmişdir. Bu barədə hələ A.B.Boqaçov 1951-ci ildə "Azərbaycanın heyvanlar aləmi" monoqrafiyasında qeyd etmişdir [2, s. 371-373]. O vaxtdan bəri vəziyyət demək olar ki, dəyişməmiş qalmış, yalnız Chrysopidae fəsiləsi H.Qurbanov tərəfindən tədqiq edilmişdir [7, s. 203-208]. Bizim tədqiqatlaradək [4, s. 55-66] Neuroptera dəstəsinin qalan fəsilələri üzrə məlumatlar yalnız ayrı-ayrı tədqiqatçılar tərəfindən Azərbaycanda tək-tək növlərin qeyd edilməsi ilə məhdudlaşmışdır [3, s. 1-2].

Torqanadlılar dəstəsinin nümayəndələri içərisində həm meşə və kənd təsərrüfatı zərərvericilərinin sayının təbii tənzimində iştirak edən yırtıcıların, həm də nadir və azsaylı növlərin olduğunu, Naxçıvan MR-in ərazisinin növ müxtəlifliyi baxımından zəngin olduğunu və ərazinin əsas növmənləgəlmə mərkəzlərindən biri olduğunu nəzərə alaraq tədqiqatın əsas məqsədi kimi bu ərazinin Neuroptera faunasının öyrənilməsini qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Əldə edilmiş nəticələr Azərbaycanın Neuroptera faunasının tədqiqində olan boşluğu doldurulmasında mühüm rol oynayacaqdır.

Kiçik Qafqaz dağ silsiləsinin cənub-qərb kənarında yerləşən Naxçıvan MR Orta Araz təbii vilayətinə daxil olub, cənubda Araz çayı, şimalda Zəngəzur və Dərələyəz silsilələrinin suayırıcısı ilə sərhədlənir. Ərazinin mütləq yüksəkliyi 600 m-lə (Araz çayının dərəsi) 3904 m (Qarçıq zirvəsi) arasında dəyişir. Ərazisinin, ümumi respublika ərazisinin 6,2%-ni təşkil etməsinə baxmayaraq, muxtar respublikanın flora və faunası, Azərbaycanın flora və faunasına uyğun olaraq 60 və 50%-ni təşkil edir. Azərbaycanda mövcud olan 9 iqlim tipinin 5-i Naxçıvan MR-də vardır. Ərazinin əsas ekosistemləri yarımsəhra, kserofit kolluqlu dağlıq, yüksək dağ çölləri, alp və subalp çəmənlikləridir [1, s. 500-506]. Məqalədə 2016-2019-cu illər ərzində Naxçıvan MR-in ərazisində qeydə alınmış qarışqa aslanları barədə məlumat verilir.

Material və metodika. Material toplanışı 2016-2019-cu illərdə Naxçıvan MR-in Babək, Culfa, Şahbuz, Kəngərli, Ordubad rayonlarında may ayından sentyabr ayınadək həyata keçirilmişdir.

Materialın toplandığı ərazilər.

Materiallar ümumi entomoloji üsullarla, gündüz əl toru, gecə işıq tələsi vasitəsilə toplanılmışdır [8, s. 126-129]. Şəkillər müəllif tərəfindən Canon fotoaparatu vasitəsilə çəkilmişdir. Toplanılmış materiallar AMEA Zoologiya İnstitutunun kolleksiyası fondunda saxlanılır. Növlər təyini üçün ədəbiyyatların köməyiylə təyin edilmişdir [5, s. 93-297]. Zoocoğrafi analiz V.A.Krivokhatski və A.F.Yemelyanovun təsnifinə əsasən aparılmışdır [6, s. 557-558].

Alınmış nəticələrin müzakirəsi. Tədqiqat müddətində Naxçıvan MR-in ərazisindən Neuroptera dəstəsinin Myrmeleontidae fəsiləsinin Palparinae yarımfəsiləsinə aid 9 nümayəndə (7 növ və 2 yarımnöv) toplanılmışdır. Bunlardan 3 növ (*Palpares turcicus* Koçak, 1976, *Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845), *Macronemurus linearis* (Klug, 1834)) yalnız Naxçıvan MR ərazisində qeydə alınmışdır. Qeydə alınmış növlərin faunistik siyahısı aşağıda verilmişdir.

Fəsilə: *Myrmeleontidae* Latreille, 1802

Yarımfəsilə: *Palparinae* Banks, 1911

Triba: *Palparini* Banks, 1911

Palpares libelluloides (Linnaeus, 1764)

=*Hemerobius libelluloides* Linnaeus, 1764

=*Myrmeleon libelluloides* (Linnaeus, 1764)

=*Palpares chrysopterus* Navas, 1910

=*Palpares libelluloides nigripes* Navas, 1912

=*Myrmeleon libelluloides nigriventris* Costa, 1855

=*Myrmeleon nordmanni* Kolenati, 1846

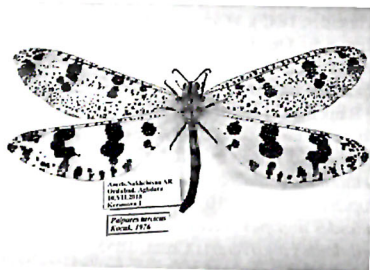
Palpares libelluloides (Linnaeus, 1764) ♀.

Material: 1♂, 2♀, Babək, Sirab, 25.VII.2016 (39°18'N 45°31'E, 1160 m); 1♀, 14.VI.2019; 1♀, Vayxır, Naxçıvançay vadisi boyunca (39°21'N 45°28'E, 1030 m); 1♂, 2♀, Culfa, Ərəfsə, 02.VIII.2018 (39°16'N 45°45'E, 1536 m); 2♀, Culfa-Ordubad yolu boyunca, Nəhəcir, 1.VII.2018 (39°03'N, 45°35'E, 876 m); 10♂, 26♀, Ordubad, 25-30.VII.2016, 17♂, 10♀, 21-27.VII.2017; 1♂, Biləv, Başdiza, Gilançay vadisi 1.VII.2018, (39°00'N, 45°49'E, 951 m).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Babək, Ordubad, Culfa), Füzuli (Əhməd-lilər, Aslandüz), Cəbrayıl (Şahçinar), Göy-göl (Eldar), Samux, Ağdaş (Xaldan, Göytapa), Zərdab, Kürdəmir, Qobustan, Sumqayıt, Siyazan (Beşbarmaq, Səadan), Xəzər dənizinin sahiləri, Şabran (Qalaaltı, Gəndab) [2, s. 372; 4, s. 57].

Qeyd: Geniş yayılmış Şərqi Aralıq dənizi növüdür. Azərbaycanın demək olar ki, Xəzər dənizinin sahil zonası da daxil olmaqla bütün rayonlarında rast gəlinir. Yaşayış ərazisi əsasən kolluqlar və ya sporadik ağacları bitdiyi çöllərdir.

Palpares turcicus Koçak, 1976

Palpares turcicus Koçak, 1976 ♀.

Material: 7♂, 3♀, Ordubad, Ağdərə (Topdağ, Sarıgüney, Ağyar), 13.VI.-25.VII.2017, (39°05'N 45°54'E, 1919 m), 1♂, 1♀, Ordubad, Tivi, 25.VII.2017 (39°7'N, 45°54'E, 1638 m)

3♂, 3♀, Ordubad, Ağdərə, 10.VII.2018, (39°6'N 45°54'E, 1955 m).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Ordubad, Tivi, Ağdərə).

Qeyd: Zoocoğrafi yayılmasına görə Kür-Araz Anadolu növlərinə aiddir. Azərbaycanda yalnız Naxçıvan MR-in Ordubad rayonunda məskunlaşır. Arealı kiçikdir, az saylıdır. Qeydə alındığı İran, Türkiyə, Qafqaz ərazilərində arealı əvvəlki növlə qarışmışdır. Sadalanan ərazilərdə *Palpares* cinsinin *P.libelluloides* və *P.turcicus* növlərinin birləşmiş yaşayış əraziləri qeydə alınmamışdır. Yalnız Naxçıvan MR-in Ordubad rayonunun Tivi və Ağdərə ərazilərində bu növlərin yaşayış arealları üst-üstə düşür.

Triba: *Gymnocnemini* Navás, 1912

Gymnocnemis variegata (Schneider, 1845)

=*Aplectrocnemus multipunctatus* A.Costa, 1855

=*Aplectrocnemus variegatus* (Schneider, 1845)

=*Gymnocnemis mocsaryi* (Pongrácz, 1910)

=*Megistopus variegatus* Schneider, 1845

=*Myrmeleon mocsaryi* Pongrácz, 1910

Material: 2♀, Şahbuz, Nursu, 05.VI.2017, (39°24'N 45°41'E, 1686 m)

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Şahbuz, Nursu).

Qeyd: Qədim Aralıq dənizi növüdür. Azərbaycanda yalnız Naxçıvan MR ərazisində qeydə alınmışdır. Arealı kiçikdir, az saylıdır.

Triba: *Neuroleontini* Navás, 1912

Neuroleon nemausensis piryulini Krivokhatsky, 2011

Material: 5♂, 2♀, Ordubad, Ağdərə, 28-29.VII.2016, (39°6'N 45°54'E, 1983 m); 2♂, Ordubad, Tivi, 25.VII.2017, (39°7'N 45°53'E, 1524 m); 1♀, Culfa, Ərəfsə, 02.VIII.2018 (39°16'N 45°45'E, 1536 m).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Ordubad, Tivi), Lerik (Qosmalian).

Qeyd: Zoocoğrafi yayılmasına görə Evksin-Turan növlərinə aiddir.

Neuroleon microsternus microsternus (McLachlan, 1898)

Material: 1♂, Ordubad, Tivi, 25.VII.2017, (39°7'N 45°53'E, 1524 m) (hürümçək torundan götürülmüşdür).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Ordubad, Tivi), Bakı ətrafı.

Qeyd: Aralıq dənizi növünün Avropa-Qafqaz yarımövüdür.

Neuroleon (Ganussa) tenellus (Klug, 1834)

=*Creagris tenella* (Klug, 1834)

=*Ganussa aegyptia* Navás, 1935

=*Myrmeleon tenellus* Klug, 1834

=*Neuroleon aegyptius* (Navás, 1935)

=*Neuroleon naxensis* Navás, 1914

Material: 1♂, 1♀, Babək, Nəbatat bağı yaxınlığında, Uzunoba Su anbarı 29.VIII.2018, (39°16'N 45°25'E, 949 m).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Babək), Qobustan.

Qeyd: Cənubi Palearktika növüdür. Azərbaycan ərazisində az saylıdır.

Triba: *Macronemurini* Esben-Petersen, 1919

Macronemurus bilineatus Brauer, 1868

=*Myrmeleon bilineatus* (Brauer, 1868)

Material: 13♂, 20♀, Ordubad, Ağdərə (Topdağ, Sarıgüney, Ağyar), 30.VII.2016

(39°6'N 45°54'E, 1983 m), 22-28.VII.2017 (39°5'N 45°54'E, 1486 m), 28.VII.2018 (39°6'N 45°54'E, 1817m); 1♂, Kəngərli, Yurdçu, 04-07.VII.2018, (39°24'N 45°08'E, 983 m); 2♀, Şahbuz, Nursu, 01.VIII.2018, (39°24'N 45°39'E, 1522 m).

Azərbaycanda yayılması: Naxçıvan MR (Ordubad, Tivi), Lerik (Qosmalian), Şabran (Dəvəçi limanı).

Qeyd: Nemoral-çöl Orta Avropa-Evksin-Qara dəniz sahili növlər qrupuna aiddir.

Macronemurus bilineatus Brauer, 1868, erkək və dişi fərd.

8. *Macronemurus linearis* (Klug, 1834)

=*Macronemurus ibericus* Navás, 1928

=*Myrmeleon linearis* Klug, 1834

Material: 2♂, Ordubad, Tivi, 26.VII.2017, (39°7'N 45°53'E, 1524 m).

Azərbaycanda yayılması: Yalnız Naxçıvan MR-də (Ordubad, Tivi) qeydə alınmışdır. **Qeyd:** Kür-Araz-Levant növüdür. Azərbaycan bu növ üçün yeni areal kimi göstərilir.

Triba: *Creoleontini* Markl, 1954

9. *Creoleon plumbeus* (Olivier, 1811)

Material: 68♂, 69♀, Ordubad, Tivi, Ağdərə, 28-30.VII.2016, (39°6'N 45°54'E, 1983 m), 22-24.VII.2017, (39°5'N 45°54'E, 1837 m); 10♂, 9♀, Culfa, Ərəfsə, 02.VIII.2018 (39°16'N 45°45'E, 1536 m); 5♂, 7♀, Vayxır, Naxçıvançay vadisi boyunca, 30.VIII.2018, (39°21'N 45°28'E, 1030 m); 3♂, 1♀, 31.VIII.2018, Tivi, Ağdərə, (39°06'N 45°53'E, 1535 m); 1♂, Şahbuz, Biçanak, 31.VII.2018, (39°29'N 45°45'E, 1602 m); Kolanı, Naxçıvançay vadisi, 31.VII.2018, (39°26'N 45°40'E, 1361 m); 5♂, 6♀, Güney Qışlaq, (39°30'N 45°35'E, 1724 m); 4♂, 7♀, Şada, 01.VII.2018, (39°28'N 45°30'E, 1480 m).

Azərbaycanda yayılması: Lerik (Qosmalian), Şabran (Gəndob, Dəvəçi limanı), Siyəzən (Səadan), Xəzər dənizi sahili, Naxçıvan MR (Ordubad, Ağdərə, Babək, Nəbatat bağı), Bakı (Hövsan), Pirallahı adası, Çilov adası.

Qeyd: Şərqi Aralıq dənizi sahillərindən Şimali Çin və Tacikistanədək geniş yayılmış şərqi-qədim Aralıq dənizi növüdür. Azərbaycan ərazisində geniş yayılmışdır. Çoxsaylı növüdür.

Nəticələr. 2016-2019-cu illərdə Naxçıvan MR ərazisində toplanmış qarışıq aslanların 9 nümayəndəsi (7 növ və 2 yarımnöv) barədə faunistik məlumatlar verilir. Bu növlərdən *Palpares turcicus* Koçak, 1976, *Gymnocnemis variegata* (Schneider, 1845), *Macronemurus linearis* (Klug, 1834) yalnız muxtar respublikanın ərazisində qeydə alınmışdır.

Növlərin zoocoğrafi analizi muxtar respublika ərazisində Geniş yayılmış Şərqi Aralıq dənizi (*Palpares libelluloides* (Linnaeus, 1764) və *Creoleon plumbeus* (Olivier, 1811)), Kür-

Araz Anadolu (*Palpares turcicus* Koçak, 1976), Kür-Araz-Levant (*Macronemurus linearis* (Klug, 1834)), Qədim Aralıq dənizi (*Gymnocnemis variegata* (Schneider, 1845)), Nemoral-çöl Orta Avropa-Evksin-Qara dəniz sahili (*Macronemurus bilineatus* Brauer, 1868), Cənubi Palearktika (*Neuroleon (Ganussa) tenellus* (Klug, 1834)) mənşəli növlərin, Evksin-Turan mənşəli yarımnövün (*Neuroleon nemausiensis piryulini* Krivokhatsky, 2011) və Aralıq dənizi növünün Avropa-Qafqaz mənşəli yarımnövünün (*Neuroleon microstenus microstenus* (Möschler, 1898)) olduğunu aşkar etməyə imkan vermişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının coğrafiyası / Red. R.M.Məmmədov. I c., Bakı, 2014, s. 529.
2. Богачев А.В. Животный мир Азербайджана. Насекомые. АН АЗССР, 1951, с. 371-373.
3. Зайцев Ф.А. Представители семейства *Nemopteridae* в фауне Закавказья // Известия Кавказского музея, 1914, № 8, с. 1-2.
4. Керимова И.Г., Кривохатский В.А. Современный состав фауны муравьиных львов (*Neuroptera: Myrmeleontidae*) Азербайджана // Кавказский энтомологический бюллетень, 2018, т. 14, № 1, с. 55-66.
5. Кривохатский В.А. Муравьиные львы (*Neuroptera: Myrmeleontidae*) России. (Определители по фауне, издаваемые Зоологическим институтом РАН, вып. 174). СПб.-Москва: Товарищество научных изданий КМК, 2011, 334 с.
6. Кривохатский В.А., Емельянов А.Ф. Использование выделов общей биогеографии для частных зоогеографических исследований на примере палеарктической фауны муравьиных львов (*Neuroptera, Myrmeleontidae*) // Энтомологическое обозрение, 2000, т. 79, № 3, с. 557-578.
7. Курбанов Г.Г. Отряд Сетчатокрылые – *Neuroptera* / Животный мир Азербайджана. Т. II: Членистоногие, Баку: Элм, 1996, 410 с.
8. Фасулати К.К. Полевое изучение наземных беспозвоночных: Учебное пособие для университетов. Изд. 2-е., Москва: Высшая школа, 1971, 424 с.

AMEA Zoologiya İnstitutu
E-mail: ilkershah@mail.ru

İlhama Kerimova

ANT LIONS (NEUROPTERA: MYRMELEONTIDAE) OF THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC: TRIBAE OF PALPARINI, GYMNOCNEMINI, NEUROLEONTINI, MACRONEMURINI AND CREOLEONTINI

The paper contains faunistic data on 9 representatives (7 species and 2 subspecies) of ant lions collected on the territory of the Nakhchivan AR in 2016-2019. Of these, *Palpares turcicus* Koçak, 1976, *Gymnocnemis variegata* (Schneider, 1845), *Macronemurus linearis* (Klug, 1834) are registered only in the territory of the autonomous republic. Zoogeographic analysis of the species revealed broad East Ancient Mediterranean species (*Palpares libelluloides* (Linnaeus, 1764) and *Creoleon plumbeus* (Olivier, 1811)), the Kura-Aras-Anatolian (*Palpares turcicus* Koçak, 1976), Kura-Aras-Levanten (*Macronemurus linearis* (Klug,

1834), Ancient Mediterranean species (*Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845)), Euxine-Turan subspecies (*Neuroleon nemausiensis piryulini* Krivokhatsky, 2011), European-Caucasian subspecies of the Mediterranean species (*Neuroleon microstenus microstenus* (McLachlan, 1898)), Nemoral-steppe Central European-Euxine-Black Sea species (*Macronemurus bilineatus* Brauer, 1868), South Palaearctic species (*Neuroleon (Gamussa) tenellus* (Klug, 1834)).

Keywords: *Nakhchivan, lacewings, tribe, ant lions, fauna.*

Ильхама Керимова

**МУРАВЬИНЫЕ ЛЬВЫ (NEUROPTERA: MYRMELEONTIDAE)
НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКИ: ТРИБЫ PALPARINI,
GYMNOCNEMINI, NEUROLEONTINI, MACRONEMURINI И CREOLEONTINI**

Статья содержит фаунистические данные о 9 представителях (7 видов и 2 подвида) муравьиных львов, собранных на территории Нахчыванской АР в 2016-2019 гг. Из них *Palpares turcicus* Koçak, 1976, *Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845), *Macronemurus linearis* (Klug, 1834) зарегистрированы только на территории автономной республики. Зоогеографический анализ видов позволяет выявить широкие восточно-древнесредиземноморские виды (*Palpares libe!huloides* (Linnaeus, 1764) и *Creoleon plumbeus* (Olivier, 1811)), куроараксинско-анатолийский вид (*Palpares turcicus* Koçak, 1976), куроараксинско-левантийский вид, (*Macronemurus linearis* (Klug, 1834)), древнесредиземноморский вид (*Gymnocnemia variegata* (Schneider, 1845)), эвксинско-туранский подвид (*Neuroleon nemausiensis piryulini* Krivokhatsky, 2011), европейско-кавказский подвид средиземноморского вида (*Neuroleon microstenus microstemus* (McLachlan, 1898)), неморально-степной средневропейско-эвксинско-причерноморский вид (*Macronemurus bilineatus* Brauer, 1868), южный палеарктический вид (*Neuroleon (Gamussa) tenellus* (Klug, 1834)).

Ключевые слова: *Нахчыван, сетчатокрылые, триба, муравьиные львы, фауна.*

(AMEA-nın müxbir üzvü İlham Ələkbərov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 27.02.2020
Son variant 01.05.2020